

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E FELSEFE VE FİKİR DERGİLERİ

PHILOSOPHY AND IDEA JOURNALS FROM THE OTTOMAN ERA UNTIL THE REPUBLIC

Emel KOÇ*

Öz

Gazete gibi dergi de içinde geliştiği kültürle şekillenen karmaşık bir tarihe sahiptir. Düşünce hayatının temel dinamiklerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayan dergiler bize yayınlandıkları yılların düşünce perspektifinin anlaşılmasında yardımcı olurlar. Düşünce dergileri Türkiye'deki düşünce yaşamının gelişimi konusunda bize detaylı bilgi sağlamışlardır. Türkiye'de yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal değişimler fikir dergilerinin yayın politikasını belirlemiştir.

Bu çalışma Osmanlı'dan 1960'lara değin felsefe ve fikir dergileri hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Dergi, Dergicilik, Felsefe Dergisi, Fikir Dergisi.

Abstract

Like the newspaper, the journal has a complex history shaped by the cultures in which it developed. The journals that play an important role in the formation of the basic dynamics of the life of thought help us in taking the thought perspective of the years that they had been published. Idea journals had provided detailed information for us on the development of the life of thought in Turkey. The political, economic and the social changes that had been experienced in Turkey had defined the publication policy of the Idea journals.

This study gives information about philosophy and idea journals from the Ottoman Era until the 1960's.

Keywords: Philosophy, Journal, Journalism, Philosophy Journal, Idea Journal.

Giriş

Dergi ya da eski dildeki karşılığıyla "mecmua" siyaset, bilim, sanat gibi çeşitli alanlarda, genellikle düşünsel nitelikli yazıların yer aldığı, belirli aralıklarla çıkarılan (<https://www.makaleler.com/osmanlida-dergicilik>) bir yayım aracı olarak tanımlanabilir. Dergi, gerek sayfa sayısı ve düzeni gerekse biçimsel özellikleri ve içerdiği yazılar itibarıyla gazeteden farklılıklar gösteren haftalık, on beş günlük, aylık gibi belirli zaman aralıklarıyla yayınlanan bir süreli yayındır.

Gazete gibi dergiler de içinde geliştikleri kültürel ortama bağlı olarak şekillenen kompleks bir tarihe sahiptirler. Daha net bir ifadeyle yayınlandıkları dönemin düşünsel, kültürel, siyasi vb. özelliklerini yansıtmaları, dönemlerinin koşullarına göre yayın politikaları izlemeleri sebebiyle dergiler tarihsel birer belge niteliğindedirler.

Dergi, kitap gibi sistemleşmiş düşünceyi değil, sistemleşmekte olan düşünceyi yayma aracı olarak tanımlanabilir; yani dergiler yarın kitap haline gelecek kuramların, öğretilerin laboratuvarları gibidir. (http://www.felsefekibi.com/dergi1/s1_y18.html)

Basılı kitapla insanoğlu Renaissance döneminde karşılaşırken Batı'da dergicilik faaliyetleri XVII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İnsanlık dergiyle 1665 yılında Fransa'da tanışmış, onu İngiltere izlemiştir. (http://www.felsefekibi.com/dergi1/s1_y18.html). Bizde ise matbaanın ülkemize çok geç gelmesi nedeniyle iki yüzyıllık bir gecikme söz konusu olmuş, ilk derginin yayınlanması için 1849 yılını beklemek gerekmiştir.

Bu çalışmada, başlangıcından 1960'lara değin geçen süre içerisinde Osmanlı-Türk düşünce hayatını şekillendiren, ona yön veren belli başlı felsefe dergilerinden ve "düşünce içerikli" dergilerden söz edilecektir.

BAŞLANGICINDAN 1960'LARA DEĞİN ÜLKEMİZDEKİ FELSEFE VE FİKİR DERGİLERİ

Osmanlı Devleti'nde ilk dergi Tanzimat Döneminde yayınlanmıştır. 1849-1851 yılları arasında 28 sayı yayınlanan aylık dergi *Vekâyi-i Tıbbiye* ilk Türkçe dergi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Mesleki

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi A.B.D.

nitelikteki bu dergi, sağlık sorunlarına eğilen bir dergidir. (Kaynaradağ, 2002, 41; Toprak, 1984, 13-14) 2-4 sayfa halinde yayınlanan dergide mürver ağacı kabuğunun sağlık açısından kullanımına ilişkin bir çeviri, Süleymaniye akıl hastalıkları kurumu ile ilgili istatistikî bilgiler ve uygulanan tedavi yöntemleri vb. üzerine yazılar yer almıştır (Varlık, 1985, 112).

İkinci dergimiz, ilk bilim derneğimiz olan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organı olan, bilimin yanı sıra felsefe konularına da yer veren *Mecmua-i Fünun*'dur. (1862) Söz konusu dergi isminden de kolaylıkla anlaşılabilir gibi bilim, teknik, fen konularına önem veren bir dergi olup, aynı zamanda çeviriler ve derlemelere de yer vermiştir. Dergide Batılı kavram ve terimlerin Türkçelerinin bulunması ve kullanılması için büyük bir çaba sarf edilmiştir. Bu nitelikleri sebebiyle *Mecmua-i Fünun* ansiklopedik bilgi veren dergi olarak adlandırılmıştır (Kaynaradağ, 2002, 41; Toprak, 1984, 13-14).

Mecmua-i Fünun'un birinci sayısında Münif Paşa, "Mukayese-i İlim ve Cehl" başlıklı yazısında bilgi ve bilgisizliği karşılaştırmak suretiyle fen bilimlerine sahip olmanın zaruretinden bahsetmiştir. "İnsanın Yaratılışı ve Yayılışı" başlıklı yazısında Hayrullah Efendi, bilimsel açıklamalarda bulunurken, Kadri Bey ise, bir yazısında "cüz-i ferd" (atom) fikrini işlemiştir (Akgün, 1999, 402; Akgün, 1988, 115-121)

Dağarcık Dergisi Ahmet Mithat Efendi tarafından 1872 yılında on beş günde bir yayınlanan ve on sayı çıkmış olan bir dergidir. Dergide felsefe, fen, edebiyat hukuk gibi konularda telif ve tercüme makaleler yayınlanmıştır. Tanzimat'tan beri ülkeye girmeye başlamış olan Batı kültürünü yaymak ve halkta okuma merakı uyandırmak amacını güden ve Ahmet Mithat'ın felsefi kariyerinin başlangıcına oturtulabilecek olan *Dağarcık* Dergisindeki metinler, dönemi için oldukça cesur sayılabilecek bir girişimin ürünüdür.

Ahmet Mithat Efendi *Dağarcık*'ta "İnsan" başlıklı yazılarında insan hakkında verilen çeşitli tanımları gözden geçirerek, antropolojinin verdiği bilgiyi sosyal bilimlerin verdiği bilgi ile tamamlamış, insanın tek başına yaşayamayacağını, üzerinde devamlı bir toplumsal baskı olduğunu belirterek, insanın yaradılışı itibarıyla son derece aciz, başka hayvanların çoğundan zayıf olduğu halde, sonradan kazandığı maddi ve manevi varlığının bir rekabetin ürünü olduğunu söylemiştir. "Dünyada İnsanın Zuhuru" adlı yazıda ise Lamarck'ın evrim teorisine dayanarak insanın bütün güçlerini sonradan kazandığını ve uzun bir canlılar serisinin evriminde son halka olduğunu ifade etmiştir (Ülken, 1994, 114-118).

"Veladet", "İnsan", "Duvardan Bir Sada" ve "İnsan-Dünyada İnsanın Zuhuru" başlıklı bir seri yazıda Lamarck ve Darwin teorilerine dayanan Ahmet Mithat, materyalist ve evolüsyonist olarak değerlendirilmeye uygun şeyler söylemiş, kendisine yöneltilen din aleyhtarlığı suçlamalarına karşı Bir Mülâhaza-ı Dinîyye ile Mebde ve Mead isimli makalelerinde özetle tenasuh fikrini benimsemediğini, İslâm davasından zevk aldığını, Kur'an prensiplerini her şeyin üstünde tuttuğunu vb. söylemek suretiyle yanıt vermiştir. Yaşamının sonraki yıllarında ise, İslâm ahlakı ve doktrini ile bağları kuvvetlenmiş olan Ahmet Mithat ilk fikirlerinden vazgeçerek ateizm ve materyalizmi savunan yazıları eleştirmiştir (Utku, 2004, 162; Ülken, 1994, 115).

XIX. yüzyılın en önemli dergilerinden biri olan *Servet-i Fünûn* ise II. Abdulhamid Döneminde siyasal düşüncenin baskı altında tutulduğu bir ortamda basılan fikir ve edebiyat dergisidir. 1891'de Ahmet İhsan (Tokgöz) tarafından yayınlanmaya başlayan *Servet-i Fünûn*, başlangıçta Batı kökenli bilimsel ve teknik bilgilere yer verirken, yazı işleri müdürlüğüne Tevfik Fikret'in getirilmesiyle edebiyat ve sanat ağırlıklı bir dergi haline gelmiş, Edebiyat-ı Cedide'nin yayın organı olmuş ve genç yazar kadrosuyla geleneksel kültür ve edebiyata savaş açmıştır. *Servet-i Fünûn* Dergisinin karşısında yer alanlara göre dergi, Fransız edebiyatının etkisinde, millî görüşlere yer vermeyen, kozmopolit bir dergidir. Dil ve üslup bakımından ise halktan kopuk, yapay bir yol izlemektedir. Derginin 1944 yılına kadar devam eden uzun soluklu bir yayın hayatı olmuştur (Toprak, 1984, 17-18)

Servet-i Fünun Dergisinde yayınlanan çalışmalara genel bir bakış bile derginin ilgi alanlarını görebilmek açısından önemlidir: *Servet-i Fünun*'un dördüncü sayısında Ernest Renan'ın *İlmin Geleceği* isimli eseri tanıtılırken, altıncı sayıda realist Emile Zola'dan, dördüncü ciltte natüralist Guy de Maupassant'dan övgüyle söz edilmiştir. Fransa'daki realist akımı yakından takip eden *Servet-i Fünun*, bu akımın öncü simalarından Edmond de Goncourt'un ölümünü on birinci ciltte büyük bir kayıp olarak nitelendirilmiştir. Dergide yeni edebiyat akımlarından *decadisme* anlatılırken, pozitivist sanat felsefesine başvurulmuştur. On dördüncü ciltte yer alan *Edebiyat*, *Haric-i Edebiyat* isimli makaleleriyle Hüseyin Cahit pozitivizme yaklaşmakla kalmamış, on beşinci ciltte başlayan *Hikmet-i Bedayî'ye (Estetik) Dair* makaleleri ile Hippolyte Taine'in sanat felsefesini açıklamaya yönelmiştir (Korlaelçi, 2003, 216).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basın özgürlüğü alanındaki gelişmeler doğrultusunda dergi sayısında bir artış gözlenmekle kalmamış, fikir dergiciliği alanında da gelişmeler olmuştur.

Meşrutiyetin en büyük getirisi kısa bir süre için bile olsa fikir dergiciliğinin yaygınlaşmasını ve çok sesliliğin artmasını sağlamasıdır. Hürriyetin ilanıyla gündeme gelen basın özgürlüğü fikir dergiciliğini her yönüyle özendirmiştir (Girgin, 2001, 75).

Böyle bir atmosferde felsefe dergileri alanında, I. Meşrutiyet'ten II. Meşrutiyet'e geçişteki arayışların fikre yönelmesinin somut bir göstergesi olarak görülen ve Türkiye'de ilk defa tam anlamıyla felsefi denebilecek hareketi meydana getiren *Ulûm-i İktisadiyye ve İctimaiyye Mecmuası*, Ahmet Şuayp, Rıza Tevfik ve Mehmet Cavit tarafından 1908 yılında yayınlanmaya başlamıştır. 1911'e kadar 27 sayı yayınlanan dergi-dergide iktisadi sorunlar, klasik liberal öğretisi ışığında değerlendirildiği için-serbesti akımın (liberalizmin) bilim ve sanat dergisi olarak da adlandırılmıştır (Karakuş, 1995, 108; Ülken, 1994, 161).

Söz konusu derginin çıkış amacı Avrupa'daki yeni fikir gelişmeleriyle beraber özellikle A. Comte ve Le Play'in (1806-1882) fikir ve eserlerinin Türkiye'ye aktarılmasıdır. Derginin ikinci sayısında bu amaçla Salih Zeki ile Halide Salih, A. Comte felsefesini tanıtmışlardır (Korlaelçi, 2003, 216). Servet-i Fünun'un pozitivist dünya görüşü Ahmet Şuayb aracılığıyla bu dergiye de ulaşmıştır. Pozitivist görüş burada gelişerek devam etmiş ve yeni yazarlarla birlikte evrimcilik biçimine dönüşerek evrimcilik, derginin temel ilkesi haline gelmiştir. Derginin Spencer'dan etkilenen yazarları evrim ve organik toplum görüşünde uzlaşmışlardır (Ülken, 1994, 161).

II. Meşrutiyet sonrası felsefe dergisi olmak amacıyla yayınlanması düşünülmüş üç dergi karşımıza çıkar: M. Zekeriyâ (Sertel)'in 1911 yılında çıkardığı, Selanik'te yayın hayatına giren *Yeni Felsefe Mecmuası*, hemen ertesi yıl Bohor İsrail tarafından İstanbul'da yayınlanan, yalnız tek bir sayısı bilinen, *Ceride-i Felsefiye* ve Baha Tevfik'in 1913 yılında İstanbul'da on beş günlük olarak tasarladığı, Batı kaynaklı yeni bir felsefe dili oluşturmaya çalışan, maddeci görüşe ağırlık veren *Felsefe Mecmuası*. Yalnız on sayı çıkan, daha sonra cilt halinde tekrar basılan bu dergi isim yönünden önceliği olan *Yeni Felsefe Mecmuası* ve *Ceride-i Felsefiye*'ye göre, amaç ve içerik yönünden ilk felsefe dergisi olarak kabul edilmesinin yanı sıra ilk defa Türkiye'de Büchner ve arkadaşlarının geliştirdiği kaba-bilimci-maddeci felsefenin yayın organı olma özelliğine de sahiptir (Kafadar, 2000, 171)

Felsefe Mecmuası Türk fikir dünyasında eksikliği hissedilen felsefe, fen ve pozitif bilim alanındaki boşluğu doldurmak amacıyla 1910 yılında Baha Tevfik'in girişimleriyle kurulan Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesinin *Piyano* (1910) ve *XX. Asırda Zeka* (1912) isimli yayın organlarıyla birlikte bir diğer yayın organıdır. Adı geçen bu dergilerde genellikle materyalist, pozitivist ve evolüsyonist içerikli yazılar yayınlanmıştır. Baha Tevfik, Piyano Mecmuasında yayınlanan "Edebiyat Kat'iyen Muzırdır" isimli yazısında evrimci ve maddeci fikirleri ileri sürerken, aynı derginin yirmi birinci sayısında ruhun madde cinsinden olduğunu ifade etmiştir. XX. Asırda Zeka Dergisinin birinci sayısında E. Haeckel tanıtılırken, ikinci sayısında aynı düşünürün İslamiyet hakkındaki fikirlerine yer verilmiştir. Piyano ve XX. Asırda Zeka Mecmualarında olduğu gibi Felsefe Mecmuasında da materyalist fikirler sistemli olarak savunulmuştur (Akgün, 1988, 143-155; Akgün, 1993, 51)

Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı koyan ilk İslâmçı-Türkçü dergi Eşref Edib ve Mehmet Akif'in birlikte çıkardıkları *Sırat-ı Müstakim*'dir. 1908-1925 yılları arasında yayınlanan dergiye Mehmet Akif Ersoy ilk sayıdan itibaren yazılarını vermiştir. İleride Türk Ocağı'na dönüşecek olan Türk Derneği'nin kuruluşu da bu dergide duyurulacaktır. 1925 yılında *Sebülürreşad* adını alan dergi 183 sayı çıkararak 1963 yılında yayın hayatına nokta koyar (Açıkgöz, 2005, 29)

İlk Türkçü cemiyet olan Türk Derneği 1908'de, Türk Yurdu Cemiyeti 1911'de, Türk Ocağı ise 1912'de kurulmuştur. İlk iki cemiyet uzun ömürlü olmadığı için Türk Yurdu Cemiyeti tarafından çıkarılan *Türk Yurdu Dergisi*, zaman içinde Türk Ocağı'nın yayın organı haline gelmiştir (Sadoğlu, 2005, 37)

Bizde akademik kurumların düzenli dergi çıkarma geleneği 1916 yılında o zamanki adıyla Darülfünun olan üniversitede başlamıştır. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* 1916-1923 yılları arasında düzenli olarak yayınlanmıştır (Kaynardağ, 2002, 42). Dergide edebiyat, içtimaiyat, coğrafya, felsefe, tarih konularına yer verilmiştir.

12 Temmuz 1917'de yayın hayatına başlayan *Yeni Mecmua* dönemin önemli düşünce dergilerinden biridir. Dergi 26 Ekim 1918'de yayın hayatına son vermesinin ardından 4 yıl 2 ay sonra 1 Ocak 1923'te ikinci kez yayın hayatına merhaba der. İmtiyaz sahibi Falih Rıfkı (Atay)'dır. Bazı çevreler *Yeni Mecmua*'yı İttihat ve Terakki ile bağlantılı gördüklerinden yıpratma girişiminde bulunmuşlardır. Derginin yazarları arasında Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Ahmet Refik, Hüseyin Rahmi yer alır (Toprak, 1984, 32). Türkçülük akımını ana eksen olarak kabul eden ve Türkçülüğün ilmi ve edebî zeminini oluşturmaya çalışan bir dergidir (Açıkgöz, 2005, 29).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise, ilk önemli dergi olarak *Dergâh* göze çarpar. Dönemin zor koşulları içerisinde 1921-1923 tarihleri arasında 42 sayı çıkan *Dergâh* on beş günde bir çıkan dergidir. Mesul Müdürlüğünü Mustafa Nihat (Özön)'ün yaptığı derginin isim babası Yahya Kemal (Beyatlı)'dır. Ruhçu ve mistik yönü ağır basan dergi, millî kaynaklara inmiş, Batı'dan da etkilenecek Türk tarih ve coğrafyasını bir biresimde özümseyerek yeni bir tarih, sanat ve kültür milliyetçiliğine ortam hazırlamıştır. (Toprak, 1984: 31) Dergi yazarlarından Ahmet Haşim zaman kavramını, Yahya Kemal ise ruh, ruhun ölümsüzlüğü, rindlik temalarını işleyerek idealist eserler ortaya koymuşlardır. Bu isimlere daha sonra Necip Fazıl da katılmıştır. (Karakuş, 1995: 195) *Dergâh* dergisinin edebî, fikrî ve felsefî temelini Bergsonizm oluşturmuştur. *Dergâh*'ta Mustafa Şekip'in yazıları ve Bergson'dan yaptığı çevirilerin yanı sıra, İsmayıl Hakkı ve Mehmet Emin'in de felsefeyle ilgili yazıları yer almıştır (Yüce, 2005, 122-123).

Cumhuriyet ilan edildiğinde Meşrutiyet yıllarından beri yayınlanmakta olan Dr. Abdullah Cevdet'in kurduğu Kütüphane-i İctihad'ın yayın organı olan *İctihad* (1905) dergisi Batıcı eğilimini ödün vermeksizin sürdürmeye devam etmektedir.

İctihad Dergisinde Lucretius, Epicure, Renan, Darwin ve Büchner gibi materyalist düşünürlerin tanıtımı yapılmıştır. İctihad Dergisinin onuncu sayısında H.T.Buckle'den bahsedilirken; yirmi sekizinci sayısında Büchner'in vicdan, yirmi dokuzuncu sayısında aynı düşünürün tefekkür hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Mecmuanın kırk üçüncü sayısında Abdullah Cevdet, Goethe'nin doğa hakkındaki düşüncelerinden söz etmiştir (Akgün, 1988, 132-142).

Ziya Gökalp, Malta sürgünü dönüşü toplumbilim ağırlıklı *Küçük Mecmua*'yı (1922) Diyarbakır'da yayınlamıştır. 33 sayı çıkan bu dergi Anadolu'da yayınlanan ilk düşünce dergisi olma özelliğine sahiptir (Kaynaradağ, 2002, 42; Toprak, 1984, 32). *Küçük Mecmua* ilk sayısından itibaren milli mücadeleyi desteklemiş, ülkedeki ekonomik ve siyasi gelişmelere uygun olarak yeni insan tipi ve toplum yapısını şekillendirecek düşüncenin alt yapısını besleyici yayınlarda bulunmuştur (Kahraman, 2002, 529).

On beş günde bir çıkan Mehmed Mesih (Akyiğit) tarafından yayınlanan *Millî Mecmua*, Cumhuriyetin ilk yıllarında millileşme sorununa değinen bir dergidir. 1923-1928 yılları arasında yayınlanan dergide fikir tartışmalarının yanı sıra sanat ve edebiyat yazıları da yer alır. Ağırlıklı olarak Türk Devriminin ilkeleri ve yönelimi, milliyetçiliğin anlamı gibi konuların tartışıldığı derginin kadrosunda Halil Nimetullah (Öztürk), Mehmet Emin (Erişirgil), Mustafa Şekip (Tunç), Mehmet Halit (Bayrı) gibi yazarlar bulunur (Toprak, 1984, 32).

1 Ocak 1925'de Konya'da felsefeci Namdar Rahmi ile Naci Fikret'in çıkardığı *Yeni Fikir* Dergisi, adından da anlaşılacağı üzere yeni bir fikri, Enerjetizm fikrini Türk düşünce hayatına yerleştirmek amacındadır. Son sayısı 15 Ekim 1929'da yayınlanan ve on beş günlük aralıklarla çıkan *Yeni Fikir* dergisinde, felsefe dışında eğitim, edebiyat, tarih, arkeoloji, dinler tarihi gibi konulara da yer verilmiştir. İlk sayısından itibaren dergide Naci Fikret'in Enerjetizmle ilgili yazıları yer almıştır (Karakuş, 1995, 196).

Yeni Fikir Dergisinin amacı, Naci Fikret'in şu ifadeleriyle dile getirilmiştir: "İnsanları sırf hayvanî bir vahşet ve ibtidailikten kurtararak bugünkü mertebeye yükselten; beden değil, dimağın faaliyeti olmuştur. En kuvvetli fert ve cemiyet, faaliyet-i fikriyye itibariyle en ziyade inkişafa mazhar olmuş olan fert ve cemiyettir. Binaenaleyh her şeyden evvel ve her şeyden ziyade terbiye-i fikriyye lazımdır. Muhitimizde ilmî ve fikrî bir cereyan açmak gayesiyle bu mecmuayı tesis etmek lüzumunu hissettik." (Karakuş, 1995, 197). *Yeni Fikir* Dergisi Anadolu'nun *Küçük Mecmua*'dan sonra ikinci düşünce dergisi olmuştur.

Rejim sorunlarının tartışıldığı ve Cumhuriyet yanlısı bir dergi olan *Hayat* 1926-1929 yılları arasında Ankara'da basılan haftalık bir dergidir. Mehmet Emin (Erişirgil)'in yönetiminde yayın hayatını sürdüren derginin yayın ilkesi, Atatürk'ün dile getirdiği *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* düşüncesi olmuştur. Dergide, *Yeni Türkiye*'nin toplumsal ve ekonomik sorunlarının çözümünde gençlerin her şeyden önce bilimsel bir zihniyetle yetiştirilmeleri öngörülmekte, bilimin yanında sanata da büyük önem verilmektedir (Günyol, 1984, 88; Kaynaradağ, 2002, 43).

Hayat dergisinin sayfalarında Amerika'da ortaya çıkan pragmatizm, kendisine oldukça fazla yer bulmuştur. Mehmet Emin (Erişirgil), pragmatizm üzerine görüşlerini dergide sık sık dile getirmiştir (Toprak, 1984, 33). Pragmatizmin, *Hayat* dergisinde önemli bir yer tutmasının yanı sıra yayınlanan kimi yazılarda Durkheim, Bergson, Nietzsche gibi çağdaş düşünürlerin etkisi de fark edilmektedir (Kaynaradağ, 2002, 43). Köprülüzade Mehmet Fuat, Ali Canip, Fazıl Ahmet, Mustafa Şekip, Mehmet İzzet, Ahmet Refik, Faruk Nafiz gibi dönemin ünlü simaları *Hayat* dergisine yazılarıyla katkıda bulunmuşlardır (Toprak, 1984, 33).

1920'li yıllar diyalektik materyalizm akımının Türk düşüncesine etki ettiği yıllardır. Ziya Gökalp'in idealizm anlayışına tepki olarak çıkan akım, savaşın olumsuzluklarına ortaya çıkardığı ümitsizliğe karşı koyan bir anlayış içerisindedir. Bu yıllar aynı zamanda sosyalizmin hız kazandığı yıllardır. Sosyalizmi

benimseyen ilim ve sanat dergisi *Kurtuluş* 1919 yılı Eylül ayında yayın dünyasında yerini almıştır. Dergi 1920 Şubatına kadar 5 sayı çıkar (Toprak, 1984, 33). Solda 1921-1925 yılları arasında 31 sayı yayınlanan ve radikal bir tavır sergileyen dergi ise *Aydınlık* dergisidir. Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Fırkası ile yakın bağı olan dergide, tarihsel maddeciliğin eylemsel boyutu vurgulanmıştır (Toprak, 1984, 33).

1927'de yayınlanan *Felsefe ve İctimâiyât Mecmuası*'nı, lise öğretmeni Servet Berkin çıkarır. Yazarları arasında Hilmi Ziya (Ülken), Hatemi Senih (Sarp), Mustafa Şekip (Tunç), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) gibi düşünürler bulunur. Dergi, 1928'de Hilmi Ziya (Ülken) tarafından kurulan Felsefe Cemiyeti'nin yayın organıdır. İlk sayıları eski yazı, son üç sayısı yeni yazıyla çıkan derginin ancak 9 sayısı çıkar (Kaynaradağ, 2002, 43-44).

Otuzlu yıllar dergicilikte popülist bir dünya görüşünün hakim olduğu bir dönemdir. Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması, parti-devlet-hükümet bütünleşmesine gidilmesi, böylece tek parti yönetiminin tek seçenek olarak ortaya çıkması, Türk Ocaklarının kapatılıp, Cumhuriyet Halk Fırkası ile daha yakın bağlar içinde olan Halkevleri'nin kurulması önemli siyasal gelişmeler olarak karşımıza çıkar. Büyük şehirlerden küçük yerleşim birimlerine kadar yaygın bir biçimde örgütlenen Halkevleri dönemin koşulları içerisinde gereksinim duyulan kültürel eksiklikleri gidermeye çalışmışlar, kendilerine bağlı olarak yayınlanan dergiler yoluyla günün koşulları dahilinde toplumun bilgilendirilmesini amaç edinmişlerdir. Halkevleri ve Halkevleri'ne bağlı olarak yayınlanan 58 dergi vardır ve Genel Merkez Ankara tarafından yayınlanan *Ülkü* de bunlar arasındadır. 1933 yılında yayın dünyasının vitrininde boy gösteren, adını bizzat Atatürk'ün verdiği, 17 yılda 270 sayı çıkan *Ülkü*'de edebiyat, güzel sanatlar, tarih, sosyoloji, felsefe, ekonomi, spor, ziraat, dil, halkevleri gibi geniş bir yelpazede yazılar yazılmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yayın organı niteliğinde olan derginin yazarları arasında Falih Rıfkı, Fuat Köprülü, Recep Peker gibi isimleri görebilmek mümkündür (Toprak, 1984, 37-38; Güz, 2008, 65-95).

Dergicilikte popülizmin hakim olduğu yıllarda birkaç dergi bunun dışında yayın yapar. Ahmet Ağaoğlu'nun *Akın*'ı, Sabiha Zekeriya Sertel'in *Projektör*'ü, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adamı* bunlar arasındadır. 1932-1933 yılları arasında faaliyet gösteren *Akın*, özgürlükler sorununu gündeme getirir. Mart 1936'da tek sayı çıkan *Projektör*, emperyalizm ve faşizme karşı çıkar. 1934'te yayınlanmaya başlayan Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam*'ı ülkenin toplumsal sorunlarına eğilir (Toprak, 1984, 49-50).

Cumhuriyet'in geçen on yıl içinde büyük ölçüde benimsenmeye başladığı yıllarda Atatürkçülük'ü yorumlayan, devrimleri savunan dergiler birer birer yayın hayatına girer. Bu dergilerden en önemlisi 1933-1949 yılları arasında boy gösteren *Yücel*'dir. Hümanizma ve laikliği savunan *Yücel*, Batı klasiklerini değerlendirmeye önem vererek, aynı konuda felsefi yazılara yer vermek suretiyle çağdaş bir kültür ortamına zemin hazırlar. *Yücel* Dergisinin benimsediği hümanizma, Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olmasıyla adeta bir çeşit resmi devlet görüşü haline gelir (Kaynaradağ, 2002, 46).

1930'lu yılların fikir dergiciliğine damgasını vuran süreli yayın ise *Kadro* Dergisidir. Türk siyasal hayatına Kadro Hareketi olarak adlandırılan düşünce akımını getiren *Kadro* Dergisi 1932-1935 yılları arasında 36 sayı yayınlanır. Devletçi bir politika izleyen *Kadro* dergisini, Şevket Süreyya (Aydemir), Burhan Asaf (Belge), Şevki (Yazman) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) çıkarır. Kapitalizmle sosyalizm dışında bir yol arayan *Kadro* Dergisi, Marksizmden etkilense de resmi ideolojiyle ters düşmez (Toprak, 1984, 38).

Şevket Süreyya "İnkılâp ve Kadro" isimli eserinde Kadro'nun çıkış amacını şöyle dile getirir: Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı... İhtilal bir inkılâbın gayesi değil, vasıtasıdır. İnkılâbımız bir ihtilal safhasında dursaydı, kısır kalırdı. Halbuki o genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserlerini vermiş değildir.. İnkılâbın idare ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azınlık, fakat şuurlu bir Avangard'ın, azınlık fakat ileri ve disiplinli bir öncü "Kadro"nun iradesinde temsil olunur. Bu "Kadro" inkılâbın realitesinden, gerçeklerinden çıkarılan ve onun akışına uygun bir düzende izah edildikçe, aydınlatıldıkça şekillenen prensipleri kendine şuur edinir... İnkılâbımız, kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün fikir unsurlarına maliktir. Ancak bu nazariye ve fikir unsurları, inkılâba ideoloji olabilecek bir fikir sistemi içinde derlenmiş, düzenlenmiş değildir" (Aydemir, 1990, 73-74). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Kadro Hareketi inkılâbın esasında mevcut olan fikir ve teorileri derli toplu bir ideoloji haline getirebilmek amacındadır.

1932 yılında Hilmi Ziya (Ülken)'in *Felsefe Yıllığı* çalışması ile karşılaşırız. Hilmi Ziya, bu yıllığın ilk sayısında felsefe ve ruhbilimi açısından kişilik sorununu irdelemiş, aynı konu ikinci sayıda yöntem ve toplumbilim açısından ele alınmıştır. *Yıllık*'ta aynı zamanda Türkiye'de ve yurt dışında yayınlanan felsefe kitapları tanıtılmış ve çevirilere yer verilmiştir. *Felsefe Yıllığı* ancak 2 sayı yayınlanabilmiştir (Kaynaradağ, 2002, 44).

Önemli fikir dergilerimizden bir diğeri Nahit Sırrı Örük ile Sabri Esat Siyavuşgil'in birlikte 1933 yılında çıkarmaya başladıkları ve bir süre sonra da Yaşar Nabi Nayır'ın sorumluluğunda devam eden düşünce ve sanat alanında belirli bir gereksinime yanıt veren *Varlık* dergisidir. Zaman içerisinde *Papirüs*, *Yeni Ufuklar*, *Yansıma*, *Halkın Dostları* gibi düşünce ve sanat dergilerinin ön plana çıkmasıyla etkinliğini yitirmeye başlayan Varlık Dergisi'nde Behçet Kemal Çağlar, Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Orhan Kemal, Oktay Rifat, Mustafa Şekip vb. gibi isimler yazmışlardır (Günyol,1984, 94-95).

Hüseyin Cahit Yalçın, 1933-1940 yılları arasında *Fikir Hareketleri* Dergisini çıkarır. Fikir Hareketleri Dergisinde "demokrasinin toplumca benimsenmesi ve orta sınıfın güçlenmesi konuları üzerinde durulmuştur (Toprak,2003, 391).

Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu)'nun kurduğu Türkiye Harsi ve Felsefi Araştırmalar Derneği'nin yayın organı olan *İş Mecmuası* ise daha sonra *İş ve Düşünce* adıyla olmak üzere 1934-1972 yılları arasında 278 sayı yayınlanmıştır (Toprak, 1984, 52).

Cumhuriyet Türkiye'sinde 1940'lı yıllara gelinirken daha önceki yıllarda yayın hayatına başlayan H. Cahit Yalçın'ın *Fikir Hareketleri Dergisi*'nin (1933-1940); İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam Dergisi*'nin (1934-1942); Z. Fahri Fındıkoğlu'nun *İş Mecmuası*'nın (1934-1972 hala yayın hayatına devam ettikleri görülür.

1911 yılında yayınlanmaya başlayan *Türk Yurdu Dergisi* de aralıklarla da olsa 1940'lı ve 1950'li yıllarda yayın hayatını sürdürerek 1960'lı yıllara ve sonrasına uzanır (Tuncer, 2011, 33). Bu yıllarda yayınlanmaya devam eden dergiler arasında Halkevleri dergilerinin de olduğu görülür. Yayınlandıkları yörede kültür, sanat, eğitim, eğlenceye yönelik çalışmalar yapan, yerel sorunlara yönelik çözüm önerileri üretmeye çalışan ve içerikleri açısından farklılıklar gösteren Halkevleri dergileri 1933-1950 arasında birçok il ve ilçede yayınlanmıştır (Kaynardağ, 2002, 46; Güz, 2011, 181-182).

H. Ziya Ülken'in *İnsan Dergisi* ise 1938'de yayın hayatına başlar. Türk aydınının Rönesans bilincini yansıtan derginin sayfalarında felsefeden sosyolojiye, hukuktan edebiyata, telif ve tercüme olmak üzere pek çok düşünce ve tartışmanın yer aldığı görülür. Dergi somuta dönüş, memleketçilik ve hümanizmayı esas alır (Hilav, 2005, 409). Geniş bir fikir yelpazesi oluşturan dergide ne denli ülke sorunlarına eğilirsek o denli insanlığa ulaşacağımız, ne denli somuta yönelirsek o denli evrensel varacağımız düşüncesi vurgulanmıştır (Ülken, 1994, 387.) Derginin yayın hayatı 1943 yılında 25. sayıda sona ermiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında demokratik platform oluşturmaya yönelik sol eğilimli dergiler *Sokak* (1940), *Küllük* (1940), *Yeni İnsanlık* (1940), *Yeni Edebiyat* (1940), *Yürüyüş* (1941) yayınlanmaya başlamıştır. Bunlar N. Hikmet'le başlayan toplumcu gerçekçilik akımının ilk organlarıdır. (Toprak, 1984: 52-53) İlk sayısı 1939'da çıkan *Ses Dergisi* ise sol içerikli bir fikir dergisi olup, 1953 yılına değin yayın hayatına devam etmiştir (Toprak, 1984, 53).

1941-1945 yılları arasında P. N. Boratav Ankara'da *Yurt ve Dünya* Dergisini yayınlar. Amacı halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek ona yararlı olmak olarak belirlenen dergi Marksizmin savunuculuğunu yapıp, *İnsan Dergisi*'nin hümanist yaklaşımını eleştiren bir tavır içindedir. *Yurt ve Dünya Dergisi*, D. T. C. Fakültesinde sol kanadı temsil ederken, sağ kanadın sözcülüğünü ise *Dönüm* ve *Millet* dergileri üstlenmiştir (Ülken, 1994, 387; Atılğan, 2008, 439).

Ankara'da *Yurt ve Dünya* Dergisi ile aynı eğilimdeki *Adımlar Dergisi* B. Boran'ın yönetiminde 1943 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Dergide sosyal bilimler ve edebiyat-sanat birlikte işlenmiştir. Çağdaş toplumsal düşünce hareketleri açısından hümanizmin tartışıldığı, faşizmin eleştirildiği dergide güncel olayların toplumsal boyutları vurgulanmış, toplumcu gerçekçi yazarlar tanıtılmıştır. (Toprak, 1984: 53) Dergi Nisan 1944'te 12. Sayıda iken yayın hayatına son vermiştir.

1940'lı yıllarda yayınlanan sol yönelimli diğer dergiler *Ant* (1945), *Gün* (1946), *Yığın* (1946), *Dost* (1946), *Hür Gençlik* (1946) ve *Söz* (1946)'dür (Toprak, 1984, 53). 1940'lı yıllarda yayın hayatında yer alan dergilerden bir diğeri Köycülüğün temsilciliğini üstlenerek köylü kültürünü temel dayanak noktası yapan aylık Türkçü dergi *Kopuz*'dur. Kopuz, Türklüğe en önemli katkıyı sömüren Türk aydınıyla sömürülen Türk köylüsü arasındaki derin uçurumu kaldırmakta görmüştür. (Toprak, 1984: 45)

1940-1950'li yıllar arasında *Çınaraltı* (1941-1944), *Doğu* (1942-1951), *Gökbörü* (1942-1943), *Orhun* (1933-1944), *Türkçülük* (1946), *Kürşad* (1947), *Özleyiş* (1946-1947), *Düven* (1947), *Toprak* (1945-1967) gibi Türkçü dergiler yayın hayatında yerlerini almışlardır (Darendelioğlu, 1968, 201-212). İsmail Gaspıralı'nın dilde, fikirde işte birlik ilkesini benimseyen ve Orhan Seyfi Orhon yönetiminde çıkan *Çınaraltı Dergisi* kültürü, sanatı, tarihi Türkçü bir bakış açısıyla yorumlamayı amaçlamıştır (Toprak, 1994, 47).

Toprak Dergisi, ise Darendelioğlu'nun çıkarmaya başladığı en uzun ömürlü Türkçü dergilerden biridir. Dergi aralıklarla 1979 yılına kadar yayın hayatını devam ettirmiştir (Sefercioğlu, 2008, 29)

Felsefe öğretmeni Nurettin Topçu 1939 yılında *Hareket Dergisi*'ni yayınlamaya başlamıştır. Dergi 1982 yılına kadar bazı kesintilerle yayını sürdürmüştür. Hareket Dergisi, Tek Parti Döneminin güçlü muhalefet organlarından biridir. Düşünce planında İslâmiyetçi ve milliyetçi tezleri savunan bir dergi olan Hareket, Batılılaşma ile beklenen Rönesansın gerçekleşemeyeceğini savunmuş, mistik ve spiritüalist yönüyle aydınlanmaya karşı eleştirel bir tavır takınmıştır (Toprak, 1984, 52; Kaynardağ, 2002, 47)

N. Topçu, Hareket Dergisinde ve aynı adla kurduğu yayınevinde Hareket Felsefesini uygun yeni yorumlarla yaymaya çalışmış, felsefe, ahlak, kültür, varlık, teknik, eğitim, Doğu, Batı gibi konularda düşünce üreterek problemlere farklı çözümler getirmeye çalışmıştır (Bolay, 2007, 222)

İslâmcı söylemin öncü dergilerinden bir diğeri Necip Fazıl'ın yönetimindeki *Büyük Doğu Dergisi*'dir. 1943'ten başlayarak aralıklarla 1978'e kadar yayınlanan ve fikri, edebi, siyasi ve dini içerikli bir dergi olan *Büyük Doğu* çok partili döneme geçişte kamuoyu oluşumunda etkin bir rol oynamıştır (Subaşı, 2005, 224).

Üniversite bünyesinde yayınlanan dergilere bakıldığında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü *Felsefe Seminer Dergisi* 1939'da yayınlanmıştır. Ernst von Aster'in katkılarıyla felsefe alanında ilk akademik periyodik olma girişiminin başlangıcı olan dergi II. Dünya Savaşından kaynaklanan bütçe sıkıntılarının dolayısıyla ancak I sayı yayınlanabilmiştir. Ancak bu girişim tamamlanamamış olsa da Dergi ülkemizde felsefi antropoloji, fenomenoloji gibi konulara ilk kez yer vermesi ve Heidegger'den ilk kez bu dergide söz edilmesi açısından önem taşımaktadır (Kafadar, 2000, 276; Kaynardağ, 2002, 47-48).

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1945 yılında *Felsefe Arkivi*'ni yayınlamaya başlamıştır. Derginin ilk sayısını çıkararak Ernst von Aster, W. Kranz, M. Ş. İpşiroğlu, M. Gökberk ve T. Mengüşoğlu'dur. Ernst von Aster, altı yıl önce *Felsefe Semineri Dergisinde* kalktığı ancak başarıyla sonuçlanamayan akademik periyodik girişimini *Felsefe Arkivi* ile yeniden başlatmıştır. *Felsefe Arkivi* Türk felsefecilerinin yayınladığı ilk akademik periyodik olma özelliğine sahiptir. Başlangıçta yılda 4 sayı yayınlanacağı planlanan dergi zaman zaman gecikmeler olsa, verilen aralıklar uzasa da 1960'lı yıllarda yayın hayatını sürdürüp, 1980 ve 1990'lı yıllara ulaşmayı başarmıştır (Kafadar, 2000, 277 dipnot; Kaynardağ, 2002, 48-49).

Öte yandan 1945 yılında İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde H. Z. Ülken ile M. Gökberk, felsefe dilimizin gelişmesinde çevirinin önemine dikkat çekerek *Felsefe Tercüme Dergisi*'ni çıkarmaya başlamışlarsa da, bu girişim ilk sayıyla sınırlı kalmıştır. (Kaynardağ, 2002: 49)

Bir başka tercüme dergisi ise Milli Eğitim Bakanı H. A. Yücel zamanında kurulan *Tercüme Bürosu*'nun yayın organı olan *Tercüme Dergisi*'dir. 1940-1966 yılları arasında yayınlanan dergi Doğulu ve özellikle Batılı yazarlardan çevirilerin ve çeviriler hakkında kritiklerin ve araştırmaların yer aldığı bir dergidir (Kayaoğlu, 2002, 258-259). Bir diğer Üniversite dergisi *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*'dir. Dergi 1952 yılında yayın hayatına başlayarak günümüze değin yayınlanmaya devam etmektedir.

1950'de Türkiye yeni bir değişim sürecine girmiştir. Değişen siyasal güçlerle birlikte düşünce ve kültür ortamı da bu değişimden etkilenmiş, çoğulcu demokrasi adına önemli bir dönem başlamıştır. 1950-1960 yılları arası düşünce dergileri açısından bir hareketliliğin olduğu yıllardır.

1952 yılında Vedat Günyol bir bakıma *Yücel Dergisinin* devamı niteliğini taşıyan *Ufuklar Dergisi*'ni, O. Burian ile birlikte yayımlar. Burian'ın ölümünden sonra dergi, *Yeni Ufuklar* adını alarak 1976 yılına kadar yayın hayatını sürdürür. Yeni Ufuklar hümanizma ve aydınlanma düşüncesine olan bağlılığıyla 1950'lerden sonraki aydın kuşağın oluşumunda etkili bir rol oynamıştır (Kaynardağ, 2002, 50; Akşin, 2005, 269).

1950'li yıllara damgasını vuran dergilerden biri de 1954 yılında yayın hayatına başlayan *Forum Dergisi*'dir. Akademisyen dergiciliğinin istisnai bir örneği olan Forum, soğuk savaş ideolojisini bütünüyle benimsemiş olarak net bir anti-Sovyetizm ve anti-Komünizm çizgisiyle ortaya çıkıp bu sınırlar içinde seviyeli bir tartışma ortamı yaratmaya çalışmıştır (Baydur, 1998, 773-783), Dergi, Demokrat Parti iktidarına karşı aydınlığın, akılcılığın, hukuk devletinin savunuculuğunu yapmıştır. 1970 yılına kadar yayınlanan dergi, 1979'dan itibaren *Yeni Forum* adıyla yayın hayatına devam etmiştir (Akşin, 2005, 298).

Peyami Safa'nın 1953'te çıkarmaya başladığı *Türk Düşüncesi Dergisi* aylık fikir ve sanat dergisi olup, nitelikli yazılarla ülkemizin içine düştüğü bunalımlara köklü çözümler üretmeyi amaçlamıştır. Dergi 1956 yılında 30. Sayısıyla sona ermiştir (Kaynardağ, 2002, 50).

Sonuç yerine;

Fikir Dergileri gerek dünyada gerekse ülkemizde politik, sosyal ve kültürel yaşamdaki eğilimlerle paralel bir gelişme göstermişlerdir. Bu doğrultuda belirli düşünsel eğilimler ya da yaklaşımlar, belirli dergilerde ilk yansımalarını bulmakla kalmamış aynı zamanda bu dergiler yoluyla gelişip, olgunlaşmıştır.

Bu çalışmada 1849 yılından başlayarak 1960 yılına değin geçen süre içerisinde Osmanlı-Türk düşünce hayatını şekillendiren, ona yön veren, farklı görüş ve düşünceleri savunan belli başlı felsefe dergilerinin yanı sıra fikir dergilerine yer verilmiştir. Bu tarihten sonra da her geçen gün artan sayılarıyla fikir ve felsefe dergileri yayın dünyamızda yerini almaya devam etmiştir. 1960 sonrası yıllar ise fikir ve kültür dergiciliğinin yanı sıra politika dergiciliğinde de hareketliliğin yaşanacağı yıllar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık (2005). Fikrin mi Var, Dergin Var!. *Türk Yurdu*, C 25, S 213, s. 28-30.
- Akgün, Mehmet (1988). Materyalizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri, Ankara: KTB Yayınları.
- Akgün, Mehmet (1999). 1839-1920 Yılları Arasında Türk Fikir Dünyasında Temsil Edilen İki Felsefi Akım: Rasyonalizm ve Materyalizm. *Osmanlı*, C 7, s. 399-409.
- Akşin, Sina (2005). Düşünce Tarihi 1945 Sonrası. (İçinde *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-2003*), İstanbul: Cem Yayınevi, s.247-339.
- Atılğan, Gökhan (2008). Behice Boran. (İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol*), İstanbul: İletişim Yayınları, s.436-472
- Aydemir, Ş. Süreyya (1990). *İnkılâp ve Kadro*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baydur, Mithat (1998). Cumhuriyet Döneminde Aydınlar ve Dergileri. *Yeni Türkiye*, S.23-24, Yıl 4, s.773-783.
- Bolay, S. Hayri (2007). *Türk Düşüncesinde Gezintiler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Darendelioglu, İ. Egemen (1968). *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*. İstanbul: Toket Yayınları.
- Girgin, Atilla., (2001). *Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Günyol, Vedat (1984). Cumhuriyet Sonrası Sanat ve Edebiyat Dergileri. *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, s.85-122., İstanbul: Gelişim Yayınları
- Güz, Nurettin (2011). Türk Ocakları ve Türk Yurdundan Halk Evlerine. *Türk Yurdu*, C.31, S.283, s.171-184.
- Güz, Nurettin (2008). Kültür Ocakları Olarak Halkevleri ve Halkevleri Dergileri. *Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim*. (Der. M. Işık, A. Erdem) Konya: Eğitim Kitabevi Yayını.
- Hilav, Selahattin (2005). Düşünce Tarihi 1908-1980. (İçinde *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*), İstanbul: Cem Yayınevi, s.383-414.
- Kafadar, Osman (2000). *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karakuş, Rahmi (1995). *1908-1933 Türkiye'de Felsefenin Kavranışı ve Bu Kavranışta Dinin Konumu-Felsefe Serüvenimiz*. İstanbul: Seyran Kitap.
- Kahraman, Alim (2002). Küçük Mecmua. *İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, s. 528-529.
- Kayaoglu, Taceddin (2002). Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Tercüme Müesseseleri. (İçinde *Türkler 15*), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.248-261.
- Kaynardag, Arslan (2002). *Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Korlaelçi, Murtaza (2003). Pozitivist Düşüncenin İthali. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi)*, C.1, s.214-222.
- Sadoğlu, Hüseyin (2005). Türk Yurdu (1911-1931). *Türk Yurdu*, C. 25, S 213, s. 37-40.
- Sefercioğlu, Necmeddin (2008). *Türkçü Dergiler*. Ankara: Türk Ocakları Ankara Şb. Yayınları.
- Subaşı, Necdet (2004). 1960 Öncesi İslami Neşriyat Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür. (İçinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık*), İstanbul: İletişim Yayınları, s.217-235.
- Topuz, Hıfzı. (2003). *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Toprak, Zafer (1994). Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı. *Türkiye'de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)*, İstanbul: Gelişim Yayınları, s.13-54.
- Tuncer, Hüseyin (2011). Türk Yurdu'nun Yüz Yıllık Panoraması. *Türk Yurdu*, C.31, S.281, s.33-44.
- Utku, Ali (2003). Ahmet Midhat Efendi. *Felsefe Ansiklopedisi*, Ed. Ahmet Cevizci C.1. s.159-167.
- Ülken, Hilmi Ziya (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Yüce, Sefa (2005). Dergâh Mecmuası. *Türk Yurdu*, C 25, S 213, s. 122-124.
- Varlık, Bülent (1985). Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I. İstanbul: İletişim Yayınları. s.112-125.
- (<https://www.makaleler.com/osmanlida-dergicilik>) (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212194>)
- (http://www.felsefeekibi.com/dergil/s1_y18.html)